OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA TA’LIM DASTURLARI PORTFELINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLAŞ USULLARINI TAKOMILLAŞTIRIŞ

Xakimova Xulkar Xamitovna

Iqtisodiyot fanlari bo‘yiça falsafa doktori (PhD)

Toşkent davlat iqtisodiyot universiteti,

“Korporativ iqtisodiyot va boşqaruv” kafedrasi mudiri

Annotatsiya. *Mazkur tezisda oliy ta’lim muassasalarida ta’lim dasturlari portfelining iqtisodiy samaradorligini baholaş masalalari tadqiq etilgan. Akademik mustaqillik şaroitida moliyaviy resurslardan oqilona foydalaniş, ta’lim dasturlarining iqtisodiy natijadorligini aniqlaş va strategik boşqaruv qarorlarini takomillaştiriş yo‘nalişlari asoslangan. Moliyaviy, akademik va strategik ko‘rsatkiçlarni birlaştiruvçi kompleks yondaşuv taklif etilgan.*

Kalit so‘zlar*: oliy ta’lim, ta’lim dasturlari portfeli, iqtisodiy samaradorlik, akademik mustaqillik, strategik boşqaruv, moliyaviy barqarorlik, resurslar, baholaş metodikasi.*

Kiriş

Zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitalining rivojlanişi, bilimlarga asoslangan işlab çiqariş munosabatlarining kengayişi hamda mehnat bozorida malakali mutaxassislarga bo‘lgan talabning o‘zgarişi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini boşqarişda yangi yondaşuvlarni talab etmoqda. Universitetlarning iqtisodiy barqarorligi ko‘p jihatdan ta’lim dasturlarining raqobatbardoşligi, mavjud resurslardan foydalaniş darajasi va boşqaruv qarorlarining iqtisodiy asoslanganligiga boğliq. Akademik mustaqillik şaroitida oliy ta’lim muassasalari ta’lim dasturlarini şakllantiriş va rivojlantiriş bo‘yiça kengroq imkoniyatlarga ega bo‘lişi bilan birga, ularning iqtisodiy samaradorligini muntazam baholab boriş zarurati ham ortmoqda.

Ta’lim dasturlari portfeli universitet tomonidan amalga oşirilayotgan bakalavriat, magistratura va boşqa ta’lim yo‘nalişlarining o‘zaro boğlangan majmuasini ifodalaydi. Uşbu dasturlar talabalar kontingenti, moliyalaştiriş manbalari, professor-o‘qituvçilar salohiyati, moddiy-texnik ta’minot va rivojlaniş istiqbollari jihatidan farqlanadi. Şu sababli ularning samaradorligini faqat talabalar soni yoki kontrakt tuşumlari asosida baholaş yetarli emas. Ta’lim dasturining universitet strategiyasidagi o‘rni, xarajatlar tarkibi, bitiruvçilarning mehnat bozoridagi talabgirligi va kelgusidagi iqtisodiy imkoniyatlari ham hisobga olinişi lozim.

Tadqiqotning maqsadi oliy ta’lim muassasalarida ta’lim dasturlari portfelining iqtisodiy samaradorligini baholaş usullarini takomillaştiriş hamda moliyaviy va strategik ko‘rsatkiçlarni birlaştiruvçi metodik yondaşuvni asoslaşdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli tahlil, iqtisodiy taqqoslaş, mantiqiy umumlaştiriş va ko‘p mezonli baholaş usullaridan foydalanildi. Ta’lim dasturlari portfeli universitetning umumiy iqtisodiy faoliyati bilan boğliq strategik boşqaruv obyekti sifatida ko‘rib çiqildi. Bunda dasturlarning moliyaviy natijalari, resurslardan foydalaniş samaradorligi va uzoq muddatli rivojlaniş imkoniyatlarini birgalikda baholaşga e’tibor qaratildi. Tadqiqot konseptual-uslubiy xarakterga ega bo‘lib, taklif etilgan yondaşuv kelgusida universitetlarning haqiqiy moliyaviy va akademik ma’lumotlari asosida sinovdan o‘tkazilişi mumkin.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim dasturlarining iqtisodiy samaradorligini baholaşdagi asosiy muammolardan biri moliyaviy natijalar va strategik ahamiyat o‘rtasidagi boğliqlikning yetarliça hisobga olinmasligidir. Ayrim dasturlar yuqori moliyaviy tuşum keltirişi mumkin, biroq ularning amalga oşirilişi katta xarajatlarni talab etadi. Boşqa dasturlar esa nisbatan kam daromad keltirgan holda universitetning ilmiy salohiyati, xalqaro hamkorligi yoki yangi mutaxassisliklarni rivojlantirişda muhim o‘rin egallaydi. Demak, iqtisodiy samaradorlikni baholaşda

joriy moliyaviy ko‘rsatkiçlar bilan bir qatorda uzoq muddatli strategik natijalarni ham e’tiborga oliş zarur.

Ta’lim dasturining moliyaviy rentabelligini quyidagi formula asosida aniqlaş mumkin:

$$R_i = \frac{D_i - X_i}{X_i} \times 100\,\%$$

Bu yerda R_i — ta’lim dasturining moliyaviy rentabelligi; D_i — dastur bo‘yiça jami moliyaviy tuşumlar; X_i — dasturga tegişli jami xarajatlar.

Mazkur ko‘rsatkiç dastur xarajatlariga nisbatan moliyaviy natijani baholaş imkonini beradi. Biroq hisoblaşda professor-o‘qituvçilar mehnatiga haq to‘laş, auditoriyalardan foydalaniş, raqamli infratuzilma va umumiy ma’muriy xarajatlarni dasturlar o‘rtasida asosli taqsimlaş muhimdir. Aks holda olingan natijalar dasturlarning haqiqiy iqtisodiy holatini aks ettirmasligi mumkin.

Tadqiqot doirasida ta’lim dasturlari portfelining iqtisodiy samaradorligini baholaşning to‘rtta asosiy yo‘nalişini birlaştiriş taklif etiladi. Birinçi yo‘naliş moliyaviy natijadorlikni, ya’ni tuşumlar va xarajatlar nisbatini ifodalaydi. Ikkinçi yo‘naliş mavjud moddiy, mehnat va axborot resurslaridan foydalaniş samaradorligini tavsiflaydi. Uçinçi yo‘naliş ta’lim sifatini, bitiruvçilarning kasbiy tayyorgarligini va mehnat bozoridagi talabgirligini qamrab oladi. To‘rtinçi yo‘naliş esa ta’lim dasturining universitet strategiyasidagi o‘rni, rivojlaniş salohiyati va xalqaro hamkorlik imkoniyatlarini baholaşga xizmat qiladi.

1-jadval. Ta’lim dasturlari portfelining iqtisodiy samaradorligini baholaş mezonlari

Baholaş yo‘nalişi	Asosiy ko‘rsatkiç
Moliyaviy samaradorlik	Dastur rentabelligi
Resurs samaradorligi	Bir talabaga to‘ğri keladigan xarajat
Akademik natijadorlik	Ta’lim natijalariga erişiş darajasi
Strategik istiqbollilik	Dastur rivojlaniş salohiyati

Manba: muallifning uslubiy taklifi.

Taklif etilayotgan yondaşuvning muhim jihati şundaki, ta’lim dasturlarini rivojlantiriş bo‘yiça qarorlar faqat moliyaviy foyda asosida emas, balki universitetning uzoq muddatli manfaatlari bilan uyğunlaştirilgan holda qabul qilinadi. Iqtisodiy samaradorligi yuqori va rivojlaniş istiqboli keng dasturlarga investitsiyalarni yo‘naltiriş, moliyaviy natijalari past bo‘lgan dasturlarda esa xarajatlarni maqbullaştiriş, ta’lim mazmunini yangilaş yoki qo‘şimça moliyalaştiriş manbalarini izlaş maqsadga muvofiqdir. Bunda ijtimoiy va ilmiy ahamiyatga ega dasturlarni faqat past rentabellik sababli qisqartiriş noto‘ğri strategik qarorlarga olib kelişi mumkin.

Ta’lim dasturlari portfelini samarali boşqarişda raqamli monitoring tizimlarini rivojlantiriş ham muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy ko‘rsatkiçlar, talabalar kontingenti, o‘quv yuklamasi va akademik natijalar bo‘yiça ma’lumotlarni yagona axborot muhitida umumlaştiriş dasturlar kesimida iqtisodiy tahlil o‘tkaziş imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa universitet rahbariyatiga resurslarni qayta taqsimlaş, istiqbolli dasturlarni rivojlantiriş va samarasiz xarajatlarni kamaytiriş yuzasidan asoslangan qarorlar qabul qilişga yordam beradi.

Xulosa

Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim dasturlari portfelining iqtisodiy samaradorligini baholaş usullarini takomillaştiriş akademik mustaqillik şaroitida strategik boşqaruvning muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqotda ta’lim dasturlarini moliyaviy natijadorlik, resurs samaradorligi, akademik sifat va strategik istiqbollilik mezonlari asosida kompleks baholaş taklif etildi.

Mazkur yondaşuv ta’lim dasturlari portfelining iqtisodiy holatini çuqurroq tahlil qiliş, mavjud resurslardan oqilona foydalaniş hamda universitetning uzoq muddatli rivojlaniş ustuvorliklarini aniqlaş uçun uslubiy asos bo‘lib xizmat qilişi mumkin. Kelgusida taklif etilgan mezonlarni oliy ta’lim muassasalarining amaliy ma’lumotlari asosida sinovdan o‘tkaziş maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Education at a Glance 2024: OECD Indicators. Paris: OECD Publişing, 2024.

2. OECD. OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem. Paris: OECD Publişing, 2023.

3. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Teçnology in Education — A Tool on Whose Terms? Paris: UNESCO, 2023.

4. OECD. Education at a Glance 2022: OECD Indicators. Paris: OECD Publişing, 2022.